

Muharem Bazdulj

**Kvadratni
koren
iz života**

■ Laguna ■

Copyright © 2018, Muharem Bazdulj
Copyright © ovog izdanja 2018, LAGUNA

Sadržaj ove knjige je stopostotno izmišljen. I u situacijama kad se pojave imena stvarnih i istorijskih ličnosti, ona nemaju veze sa realnim osobama nego funkcionišu jedino u skladu sa unutrašnjom logikom ovog romana kao književnog dela. Jednako tako, svaka sličnost protagonista romana sa stvarnim ljudima potpuno je slučajna.

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*I'm leavin' my fam'ly
And leavin' my friends
My body's at home
But my heart's in the wind
Where the clouds are like headlines
On a new front page sky
My tears are salt water
And the moon's full and high*

Tom Vejts

*Podaj se pjanom vjetru života,
pa nek te vije bilo kud;
pusti ko listak nek te mota
u ludi polet vihor lud.*

Tin Ujević

*Sviće iza tamnih oblaka
Novo vrijeme traži starog čovjeka*

Branimir Štulić

Normalan čovek stariji od četrdeset godina u Srbiji može da bude radikalni levičar jedino u gradskom prevozu. Razumem ja klince što ni trideset nemaju, a pale se na samoupravljanje i društvenu svojinu, mrze Margaret Tačer i vaze za socijalnom pravdom. Dvojicu takvih viđam svakodnevno: ponekad su mi smešni, ali su zapravo suštinski simpatični. Dobri su to momci, pristojni, naročito Boris. Kad se zateknemo nasamo u kafani ili kad se pri onim kolektivnim redakcijskim sedeljkama smestimo jedan do drugog, obično me pita o prošlosti, o vremenu kad se još nije ni rodio ili koje ne pamti. Iako radimo zajedno skoro tri godine, Boris mi još uvek persira. Nije to generacijski: Zoki je od Borisa čak i malo mlađi, ali mi od prvog dana govori „ti“. Nekad pomislim da je to zato što je Boris fino vaspitano beogradsko dete, dok je Zoki krajiški mangup, negde od Donjeg Lapca, što

je sa sedam godina, na traktoru, posle *Oluje*, stigao do Pančeva. Obojica su se rodila u nesretno vreme, ali je jednog život ipak više mazio.

U skoro svemu se razlikuju, a opet su najbolji prijatelji. Zna to da bude tako u prijateljstvima što se začnu pre dvadesete. Posle se za prijateljstvo traže srodne duše. Nekad kad primetim kako Boris gleda Zokija, pomislim da sam pre trideset i kusur godina ja tako gledao Braneta. Boris je načitan i elokventan, Zoki strastven i agresivan. Obojica su se još na fakultetu očešali o kružok neomarksističkih aktivista što objavljuje svoj fanzin, organizuje tribine i debate te svako malo potpiruje jalove studentske bune. Nisu se zadržali u aktivističkom sektaškom epicentru, ali su sa sobom u svet poneli čvrste stavove. Uvereni su da je socijalizam jedina budućnost vredna življenja, da su i staljinizam i Crveni kmeri nesrećna aberacija plemenite i emancipatorske ideje te da sva zla na svetu dolaze od privatizacije.

Voleo bih kad bih Zokiju mogao da objasnim kako sam u njegovim godinama što se strastvenosti tiče bio vrlo sličan njemu, mada iz suprotne ideološke perspektive, i kako sam jednako fanatično verovao da skoro sva zla na svetu dolaze od socijalizma, a kako spas mogu da donesu samo demokratija, liberalizam i privatizacija. Posle sam se, naravno, razočarao. Njihovu generaciju će valjda makar jedna nesreća da zaobiđe, pa neće imati priliku da vide kako im se ideali ostvaruju. Ipak, koliko god da sam se razočarao u demokratiju, liberalizam i privatizaciju

i dalje mislim da su bolji od jednopartijskog sistema, totalitarizma (makar i mekog), verbalnog delikta i drugih oblika sputavanja slobode govora, pa i od diktature društvenog vlasništva. Koliko god me danas nervirale banke, ne znači da sam zaboravio ono što mi je izgledalo kao vrhunac metastaziranja kafkijanske birokratije: Službu društvenog knjigovodstva. Ne mislim takođe ni da je privatizacija đavolja rabota. Onaj ko pamti mrzovoljne tetkice iz socijalističkih samoposluga, namrgođene recepcionere iz hotela u društvenom vlasništvu, lenje i drske službenike svesne da nikad ne mogu da dobiju otkaz, blagonakloniji je prema ljubaznim i nasmešenim prodavačicama iz korporacijskih radnji, čak i kad zna da je taj osmeh lažan i izveštačen.

Jedina oblast u kojoj mrzim i prezirem privatizaciju jeste gradski prevoz. Živim na Karaburmi, pri vrhu Ulice Salvadora Aljendea, iznad nove okretnice sa koje polaze autobusi broj 16, broj 23 i broj 25. Šesnaestica i dvadesettrojka idu na svakih pet do sedam minuta, a dvadesetpetica svakih osam do devet. Svaka linija ima svoj red vožnje, gde su polasci navedeni tačno u minut. Otprilike svaki peti termin u redu vožnje ispisan je masnijim brojkama, boldovano. To znači da te vožnje obavlja privatni prevoznik, a sve ostale Gradsko saobraćajno preduzeće. GSP-ovi autobusi su u poslednjih godinu-dve uglavnom novi, čisti i uredni, klimatizovani, sa udobnim i neoštećenim sedištima. Privatnički su sve suprotno: stari i prljavi, sa išaranim zidovima i naslonima stolica,

na samim sedištima su često izlepljene žvake, klime nikad nema, a prozori su uglavnom zaglavljani; što je najgore u svemu, nisu tačni, skoro redovno kasne.

Kad ne žurim, gledam da izbegnem te privatničke buseve. Radije ću da se strpim pet minuta i zapalim jednu na stanici nego da se gužvam u njima. Po belaju, kao po nekakvom Marfijevom zakonu, kad god žurim, zapadne me ružan privatnički bus. Tako je i u ovaj septembarski petak kad sa koferom krećem ka centru, prvo do redakcije, a onda na autobusku stanicu, odakle u četiri i petnaest popodne imam autobus za Tuzlu.

U Tuzli sam bio jednom u životu, pre tačno dvadeset godina. I tad sam išao autobusom. Čudno je zapravo, ali Boris me je pre dve nedelje podsetio na to putovanje, a tada nisam ni znao da me uskoro čeka novi put u Tuzlu. Sve je ispalo na prepad: Jovan me juče pozvao telefonom i pitao me da ga zamenim na tuzlanskoj promociji Stevićeve knjige. On ne može da ide – upravo mu je umro tast, a sahrana je zakazana baš za dan promocije. Sama promocija opet ne može da se odgađa jer je deo neke kulturne manifestacije, valjda književnog festivala, što se dan kasnije završava, a tog poslednjeg dana program je popunjen – tad se, naime, dodeljuje književna nagrada što je i vrhunac celog festivala. „Ideja je bila da govorimo moderator, Stević i ja“, kazao mi je Jovan, „stvar je dogovorena pre dva meseca, Steviću je stalo

do toga, zbog njega ne mogu da otkážem čitavu stvar, znaš kako je on osetljiv, a kad sam mu javio za tasta i pomenuo mogućnost da me neko zameni, baš mi je on predložio tebe, znaš on je već jutros otišao u Tuzlu, poneo knjige i sve, glupo je da je išao džaba.“ Ćutao sam neodlučno nekoliko trenutaka, pa je Jovan dodao kako će da mi plate putne troškove, a možda mi daju i neku dnevnicu, šta mi fali, krenem predveče, smestim se u hotel, prespavam, sutra se promovam po gradu, malo pričam s ljudima, ručam, popijem dva-tri pića, evociram uspomene, odradim promociju, prenoćim, pa se vratim. Potekao je to evociranje uspomena jer smo onomad, pre dvadeset godina, u Tuzli zapravo bili zajedno. On se posle često tamo vraćao, ponekad mi je i pričao o tim boravcima, po pravilu poslovnim, a ja bih obično rekao da odonda nikad nisam bio u Tuzli, otud mu taj argument. Nije da mi se išlo, dosta sam zauzet bio, ali sam mu ipak rekao da hoću; ne zbog njega, niti zbog Stevića, najmanje zbog evociranja uspomena, nego zbog svog glupog karaktera. Pre dvadeset godina, taman pre mog prvog putovanja u Tuzlu, Lenka mi je kazala kako imam veliku sreću što nisam žensko. Pitao sam je zašto tako misli, a ona je rekla: „Ti bi dao svakom ko bi te lepo zamolio.“

Ne znam gde je Boris iskopao tu priču o Tuzli. On mnogo čita, ali ne znam da je o tome iko skoro pisao. Kad smo se tek vratili, pre dvadeset godina, bilo je nekih članaka u opozicionoj štampi, no teško da je Boris tada i znao da čita. Na internetu

o tome nema praktično ničega; znam pouzdano, guglao sam. Nije ni čudo: interneta u to vreme kod nas nije ni bilo. Kasnije nije bilo interesa da na tu ekspediciju neko javno podseća. Nije ona iza sebe ostavila bilo kakve političke posledice. Biće da mu je o tome neko privatno pričao, u kafani, pijanski, anegdotski. To već ima nekog smisla. Mnogo nas je bilo, dva autobusa, što ispada skoro stotinak ljudi. A opet, kad danas vrtim imena u glavi, ne mogu da nabrojim više od trideset.

Pitaću Borisa otkud mu ta Tuzla, ako ga sretnem u redakciji. U tri nam je sastanak kolegijuma. Odseću četrdeset pet minuta, pa pravac na stanicu.

Sedim u oronulom gradskom autobusu, kolenom pridržavam kofer da se ne otkotrlja i gledam taj svet što na svakom stajalištu samo nadire u vozilo. Mnogo je Cigana, Karaburma je njihov kraj. U poslednje vreme, ako u prevozu vidim mladi par s bebom, to su skoro uvek Cigani. Jedino u njima u ovoj jadnoj zemlji pulsira život. Išao sam nedavno u arhiv *Politike*, istražujem materijal za feljton koji pripremam o osamdesetoj godišnjici atentata na kralja Aleksandra, pa sam u broju od trećeg oktobra 1934. naišao na članak o sastanku „policijske internacionale u Beču“. Tri su tačke bila na programu sastanka 26 „najpoznatijih svetskih Šerlok Holmsova“ (Kraljevinu Jugoslaviju je zastupao Vladeta Milićević kao delegat Ministarstva unutrašnjih dela): „kako da se reši pitanje Cigana-čergara, opojnih droga i međunarodnog kriminaliteta“. Gledao sam u tu rečenicu

kao hipnotisan. Osamdeset godina je prošlo, a kad bi se danas u Beču sastali svetski ministri unutrašnjih poslova da raspravljaju o tri tačke dnevnog reda, tu bi opet bili opojne droge i međunarodni kriminalitet. Cigane-čergare bi verovatno zamenili terorizam, trafiking ili pedofilija, više zarad političke korektnosti, nego zbog promenjenog stava prema njima. Uostalom, kad ih je ono pre koju godinu Sarkozi proterivao iz Francuske, nalepio im je bio neku zločinačku etiketu. Nije to problem: tamnopusi su kao Arapi, a trafiking i pedofilija se uz njih ionako naslone, kao u pesmi: „Ako te odvedu Cigani-čergari...“ Kaže se u članku i da su neke države predložile Društvu naroda „da se svi Cigani-skitači nasilno nastane na nekom pustom ili malo naseljenom ostrvu“. Procenjivalo se da ih je tada u Evropi bilo oko pola miliona, od toga samo u Mađarskoj blizu dvesta hiljada. Eto otkud Hitleru ideja da Jevreje šalje na Madagaskar, pomislio sam. Posle je Hitler Jevrejima i Ciganima namenio istu sudbinu, samo što reč „holokaust“ danas asocira isključivo na istrebljivanje Jevreja. Pamćenje jednog zločina je u temelju današnjeg sveta, a drugi je zločin zaboravljen.

Pre nego što smo se doselili u Beograd, sa mnom je u Sarajevu u školu išao jedan Cigančić po imenu Roberto. Dočekao nas je u petom razredu, pao je godinu, mislim ne prvi put. Nije bio mnogo stariji od nas, godinu, najviše dve, ali je već dobro zagačio u pubertet, imao je ozbiljne brčine, a i brada je počela da mu raste, pa je svima odmah bivalo jasno

da nam nije vršnjak. Dobro je igrao košarku, pa je najviše zahvaljujući njemu naše odeljenje pobedilo na gradskom turniru svih petih i šestih razreda. Kad bi promašio zicer, opsovao bi: Jebô te Devla. Posle mi je neko rekao da je Devla na ciganskom jeziku – Bog. U petom smo počeli da učimo engleski pa sam već znao da je „devil“ na engleskom „đavo“. I znao sam da ne može da bude slučajno što su Devla i Devil skoro pa imenjaci. Pre nego što sam znao išta o indoevropskim jezicima, antropologiji, etimologiji i filozofiji, shvatio sam da je nečiji bog nekog drugom vrug, dok je nečiji vrug nekog drugom bog.

Kod Pančevca ulazi toliko ljudi da srednja vrata autobusa najpre ne mogu da se zatvore. Među njima je i oniža bakica koja izgleda starija od sto godina. Gledam bezbrižno zavaljene tinejdžerke sa slušalicama u ušima i steroidima nakljukane klipane što zure u mobilne telefone i kojima kolektivno ne pada na pamet da ustanu, pa se podižem i bakici ustupam mesto. Pomeram kofer i postavljam ga između svojih nogu. Proklinjem gužvu i privatnog prevoznika dok slušam ženski glas što iz zvučnika izgovara imena stajališta. Valja mi predeverati Jovana Avakumovića, Jovana Cvijića i Džordža Vašingtona dok ne stignem do Skadarske.

Bakica me malo podsetila na tetka Natu, majčinu stariju sestru, što je umrla u januaru ove godine. Da je živa, za mesec dana bi napunila osamdeset. Trebalo je da umre pa da saznam kako se rodila tačno na dan atentata u Marselju, devetog oktobra 1934.

Nisam voleo tu tetku, bila je čudakinja, bogomoljka. Majka mi je rekla kako je jedina osoba koja joj je rekla ružnu reč zato što se udala za muslimana bila ona, njena rođena sestra. Tetka Nata se udala matoru, sa skoro pedeset godina. Njen muž teča Mihajlo bio je, začudo, fin čovek. Brzo je umro. Kako je ujak Uroš u Americi, a moji roditelji su stari i nije mi do toga da se smaraju i cimaju, tetka Natinu sahranu i opelo sam morao da organizujem ja. Mrzelo me da se dogovaram i nadgornjavam s popovima, ali stara Nata je baš namerila da bude kako valja i treba je ispraćena bogu na istinu, pa nisam imao izbora. Majku su tih dana baš pucali flešbekovi na detinjstvo, pa se prisetila i kako se kod njih u kući često pominjalo da se Natalija rodila na dan kad je ubijen kralj-ujedinitelj.

Čudna je sudbina tog nesrećnog kralja. Kad su Bulevaru revolucije promenili ime u Bulevar kralja Aleksandra, bio sam siguran da se to njemu odaje počast. Posle sam negde pročitao da to nije taj kralj Aleksandar, nego neki drugi, valjda Obrenović. Jedini spomen na kralja-ujedinitelja jeste bista u bašti Arhiva Jugoslavije na Dedinju. Lepo mu je tu: pred institucijom koja čuva ime zemlje koju je stvorio. S tog je mesta pogled na Beograd ionako najveličanstveniji. I Tito je to znao.

Jedna me paralela u feljtonu koji treba da pišem ponajviše zanima, paralela kralj Aleksandar – Ivo Andrić. Kralj je ubijen na Andrićev rođendan, četrdeset drugi. Andrić je te godine u Beogradu, nakon

što je kao diplomata službovao u Rimu, Bukureštu, Gracu, Madridu i Marselju. Kao gimnazijalac u svojoj je pesmi prizivao kraljeve vojske, vojske Aleksandrovog oca Petra. Sav svoj dotadašnji radni vek proveo je u službi kralja Aleksandra, mada ne znam je li ga ikad lično upoznao; bio je u njegovoj službi onako kako je Džems Bond u službi engleske kraljice. Kako se Andrić oseća kad čuje vest o atentatu, on čiji je ceo život formatiran jednim drugim atentatom. Četrdeset i dve su mu godine, jedanaest manje nego meni sada. Ja sam imao četrdeset dve u vreme atentata na Zorana Đinđića.

U Skadarskoj izlazi valjda i pola putnika iz autobusa. Nosim kofer, ne kotrljam ga. Redakcija je blizu, odmah tu u Dečanskoj. Kasnim malo; pet je minuta iza tri, vreme Titove smrti, vreme kad je – po Žan-Polu Sartru – za sve ili prerano ili prekasno. Njima dvojici je ionako mesto u istoj rečenici: Sartr je tvrdio da je Titova Jugoslavija ostvarenje njegove filozofije. Ostavljam kofer u predsoblju i hitam ka „Izlogu“. To je najveća kancelarija u redakciji, s prozorima preko celog zida sa kojih se panoramski vidi ulica kojom gomile ljudi mile ka Trgu republike, na kojem je, rekao bi pesnik, zemlja najoblija. Svi su već tamo: Vidosav, Pero, Miloje i Rada, samo mene čekaju. Vidosav, glavni urednik, po običaju me kori: „Kasniš, a već si najavio da ćeš da ostaneš kraće, bolje da nisi ni dolazio.“ Iskustvo me naučilo da mu takve prozivke očutim, naročito kad je pod gasom kao danas. Pero, urednik unutrašnje, zapisuje nešto u

rokovnik, dok se Miloje, urednik „sveta“, poltronski smeje Vidosavljevoj opasci. Rada, urednica „kulture“, kucka po mobilnom. Ja uređujem feljtone. Tu sam već deset godina, a barem osam se trudim da se ne mešam u bilo šta osim u ono što je najneposrednije moj posao, tih šest do deset stranica u svakom broju. To radim ozbiljno i ne otaljavam. Držim se drevne indijske mudrosti: „Vrši svoju dužnost nezainteresovano.“ U poslednje dve godine ovi sastanci se uglavnom svode na masu Perinih glupih predloga o generalnoj koncepciji novina. Vidosav ih ponekad blagonaklono dočeka, a ponekad ih podrugljivo odbacuje. Miloje se solidariše sa Vidosavom, a Rada i ja se ne mešamo, nego kad dođe vreme, najavimo šta smo planirali za sledeći broj. Pero danas nije nadahnut, pa završavamo oko pola četiri. Motam se još malo po redakciji, tražeći zapravo Borisa. Pitam Bojanu, sekretaricu, je li navraćao, a ona mi kaže da je bio tu do malopre. Uzimam kofer i krećem ka ulaznim vratima, a ona se u tom trenutku otvara. To su Boris i Zoki, vraćaju se s ručka, izgleda, jer pominju neke pljeskavice. „*Hit the road, Jack*“, kaže Zoki i grabi unutra. Boris me pita treba li mi pomoć s koferom i kuda putujem, pa dodaje: „Ako nije indiskretno.“ „U Tuzlu, od svih mesta“, kažem. „Koincidencija“, kaže Boris, smeškajući se. „Nego, kad smo već kod toga“, kažem, „u vezi sa onim putovanjem u Tuzlu od pre dvadeset godina, za koje si me pitao, otkud da ti ono padne na pamet?“ Reče da mu devojka na žurnalistici piše master o opozicionoj

štampi u vreme Miloševića, da iščitava uvezane kompletne *Republike* iz prve polovine devedesetih, da su i njega zainteresovale te stare novine, da je u jednom broju naišao na dnevničke beleške profesora Jovana Milića sa tog putovanja u Tuzlu, da se u beleškama pominjem i ja te da mu se sve to učinilo nekako interesantno. „Jeste, zaista“, kažem. Ne govorim mu da u Tuzlu sada i idem menjajući tog istog profesora Jovana Milića. Ne pitam ga seća li se u kojem me kontekstu Jovan u tim beleškama pominje, bojim se da bi zvučalo pubertetski. Verovatno sam ih i čitao onomad, ali ništa od toga ne pamtim. Kažem tek da moram da pođem, da žurim na autobus i izlazim. „Srećan put“, viče za mnom Boris.

Točkići škripe za mnom dok jurim ka Trgu, pa pored Albanije zamičem u Sremsku. Zatim kroz tunnel izlazim na Zelenjak, spuštam se niz Kameničku, pičim kroz Picin park, prelazim Karađorđevu i tu sam već pred šalterom, a još nije ni četiri. Kupujem povratnu kartu, a na putu prema peronu uzmem još sendvič, malu kiselu i hrpu novina. Moj je peron poslednji s leve strane i dok mu se približavam, kraj autobusa prepoznajem Darka. Uf, pomišljam, koje sam ja kurčeve sreće da moram da putujem s tim kretenom, ima da me smara do besvesti. I on je mene prepoznao, pa mi se kiselo osmehuje. Pruža mi mlitavu ruku i mekeće: „Sarajevo, ljubavi moja.“ Zbunjen sam, a on to odmah registruje: „Ideš li i ti za Sarajevo?“ „Ne“, kažem, „ja ću za Tuzlu.“ I tek tad primećujem da sa susednog perona polazi bus za

Sarajevo. Trebalo je da pođe u četiri, ali, evo, kasni koji minut. Ovaj bi me, vidim, pitao zašto idem u Tuzlu, ali čuje kako motor njegovog autobusa brunda, pa žuri unutra. Moj autobus je desetak metara dalje. Dajem kofer vozaču da ga stavi u boks i palim cigaretu. Odjednom sam odlično raspoložen znajući da mi je malopredašnji kratkotrajni strah bio neutemeljen, da neću morati da satima pored sebe trpim Darka, tu odvratnu pederčinu, što je sasvim slučajno gej. (Ako je, kao u onoj famoznoj replici iz filma *Variola vera*, pička organ, a pizda karakterna osobina, onda je gej seksualna orijentacija, a peder karakterna osobina.) Moj šef Vidosav ima uzrečicu da se dobar urednik ne prepoznaje toliko po autorima kojima je dao prostora koliko po onima kojima je prostor uskratilo. Jedna od stvari zbog kojih se u svom uredničkom stažu gordim jeste ta da tog idiota nikad nisam objavio. Rada mu je u poslednje vreme u kulturi objavila nekoliko kratkih prikaza, ali njega je, po vlastitom priznanju, mnogo više privlačilo da se nekim dužim tekstom ubaci u feljtone. Joj, kakve mi je sve gluposti taj slao. Poslednja je, sećam se, bila nekakva brljotina o takozvanom ekofeminizmu. Ipak, tom čoveku se jedna stvar mora priznati. Uporan je kao penzioner što čitav život uplaćuje loto i to uvek tiket sa istim brojevima. U toj upornosti je pola njegovog životnog uspeha, a on veruje da je uspešan, dok ga šira društvena zajednica u tom uverenju održava. Druga polovina je u zvučnom neobičnom priznaju kojeg, usprkos svemu, uvek zaboravim. Znam

da zvuči stranjski i završava slovom „s“, a polurimuje se sa nadimkom kojim ga je krstio Boris. On Darka zove Ferveks jer mu se navodno ni on nikad ne može setiti prezimena. Frojd bi sigurno našao neki razlog za ovu moju selektivnu zaboravnost jer imena inače nepogrešivo pamtim. Taj zlosrećni Ferveks je valjda poreklom Slovak, ili Rusin ili Mađar, ako nije čistokrvni Srbin kao onaj Labus, ali se tokom devedesetih stranim novinarima i univerzitetskim profesorima zainteresovanim za jugoslovenska klanja predstavljao kao Jevrej. Čuo sam to iz dva-tri pouzdana izvora. Zajebana kombinacija: Jevrej in peder u Miloševićevoj Srbiji koja je rutinski proglašena reinkarnacijom Trećeg rajha. Nije ni čudo što se koncem devedesetih teleportovao u Prinston da radi doktorat iz neke pomodne logije. Prethodno je, razume se, magistrirao u Budimpešti. Vratio se tamo negde 2005, nešto između Đinđićeve smrti i početka ekonomske krize, kad je najbolje bilo imati zapadnjačke prihode, a srpske troškove. Formalno je, barem neko vreme, ostao zaposlen na nekakvom angloameričkom institutu, a u Beogradu je predavao na raznim privatnim fakultetima, seljakajući se svuda po Evropi i sledeći trag seminara, vorkšopova i konferencija. Znao je vrlo dobro da su novinski honorari bedni, pa ih nije ni tražio, ali se često trudio da objavi neku svoju idiotariju u novinama, valjda zarad pres-klipinga. Uspeo je da stvori čitavu sektu oko sebe. Ima ih pet-šest, svi su isti kô klonovi, niski, jedva da prebace metar i po sa aspirinom, mršavi su,

nose naočare i nekakve mrljave bradice, govore u falsetu, opsednuti su forumima i društvenim mrežama, interaktivnošću kao takvom, svi do bola ambiciozni, kô da ih je isti ćaća istim kvarnim kurcem pravio. Boris se ponekad zajebava kako ih Ferveks sigurno seksualno ucenjuje i kako onaj koji ga najbolje zadovolji može da računa na najsugestivniju preporuku, ali i to bi zapravo bilo previše ljudski za ovog majmuna. Nije on zapravo u pravom smislu ni peder, i to mu je više etiketa, on je nekakva aseksualna žbljoha u kojoj nikad i nije bilo ničega, a onda je karijerizam sve to isisao. Neće sigurno ni sad u Sarajevu uzeti manje od petsto evra. Čudi me samo da ide autobusom. Moguće da mu organizatori isplaćuju putne troškove u iznosu avionske karte, a on se jebe autobusom da bi uštedeo. On je jedan od onih kojima škrtost raste proporcionalno sa rastom raspoloživog stanja na tekućem računu. Intenzitet kojim me nervira zapravo je prevelik, ali srećom samo kad ga vidim, a retko ga viđam. Dovoljno je licemeran da svaki put kad se vidimo, krene da prijateljski ćaska, mada zna da ja znam koliko me ogovara i spletkari unaokolo. Uglavnom me targetira kao nekoga ko ne prihvata politički korektan zapadnjački konsenzus kad je reč o interpretaciji ratnog raspada Jugoslavije. Ruku bih u vatru stavio da na liniji tog konsenzusa Ferveks danas i putuje za Sarajevo. Pre dvadeset godina ga je, međutim, epohalno bolelo kurac za sve što se zbivalo zapadno od Drine. Boleo ga je zapravo kurac za sve što se zbivalo s druge strane naplatnih

rampi na izlazu iz Beograda. Da su se ljudi klali u Šapcu i Sremskoj Mitrovici, umesto u Višegradu i Prijedoru, njega bi jednako bolelo kurac.

Gde li je Ferveks bio kad smo mi one jeseni pre dvadeset godina polazili za Tuzlu? Nismo krenuli sa stanice, nego sa parkinga ispod Sava centra. Bilo je jutro onomad, nije bilo popodne kao sada. Bilo je lepo jutro, kao prolećno. Put nas nije vodio ka jugozapadu, nego prema severu. Nisu nas čekale dve stotine, nego dve hiljade kilometara.

Cigareta je dogorela, vreme je da se krene. Ulaзим u autobus, poluprazan je. Sedam na sedište kraj srednjih vrata, do prolaza, tamo gde ima malo više prostora za noge. Ovo je jedan od onih autobusa u koje naknadno ugrade osam ili deset dodatnih sedišta, kao da bi im se više isplatilo. Pošto busevi skoro nikad nisu puni, jedina posledica je ukidanje svakog traga komfora, naročito za one obdarenije santimetrima od Ferveksa i njegovih klonova. Na sedište pored prozora spuštam kesu u kojoj su sendvič, voda i novine. Sa ovakvom gomilom štampe nekad bih imao lektiru za ceo vikend, sad mi neće držati pažnju ni do granice. Mnogo je toga u Srbiji u poslednjih pet godina propalo, ali ništa tako totalno i tako nepovratno kao novinarstvo. I nije to meni žao zbog novinarstva kao takvog niti što sam ja zaglavio u profesiji bez budućnosti. Uostalom, ja sam prevalio pet banki i kad mi je bilo stalo da se bavim nečim što

ima smisla, novinarstvo je imalo smisla. Žao mi je zapravo, koliko god to isprazno ili patetično zvučalo, zbog društva, zbog zajednice, zbog opšteg dobra. Dobre novine su slika svake ozbiljne i odgovorne javnosti. Životni standard može da bude visok i bez dobrih novina, privredni rast može da bude visok i bez dobrih novina, mogu čak i školstvo i zdravstvo da budu dobri i bez dobrih novina, ali javnosti i slobode nema bez dobrih novina. Ima ih koji kažu da se ova regresija ne tiče samo Srbije, da je opšta pojava, ali ipak nije tako. U Nemačkoj, u Francuskoj, u Engleskoj, u Americi još ima dobrih novina. Moguće je, međutim, da male zemlje više nemaju kapacitet za dobre novine. Kolega iz Danske mi je pre neki dan pričao o stanju u tamošnjim medijima, a meni se činilo, kad bismo samo zanemarili finansijske aspekte, koliko god da ih je nemoguće zanemariti, da priča o Srbiji. Jugoslavija bi možda imala kapacitet za neke ozbiljne novine, a njeni ostaci u ovom vremenu nikako.

I Ferveks, čini mi se, još teži ka novinama više po inerciji. Gledao sam pre neki dan na televiziji onog Rastka, valjda i najodvratnijeg među Ferveksovim sledbenicima, klinca valjda godinu-dve starijeg od Borisa, kome je uz ime i prezime, kao oznaka profesije stajalo „blogger i influencer“. I mislim, jebote, za blogere sam još i čuo, ali koji mu je kurac „influenser“. Hoće se valjda reći da lik utiče, ne utekô dabogda grobaru sa lopate. Najgore mi je ipak kad se matori novinari, ponekad i oni koji nisu baš najgluplji na

svetu, nalože na takve tipove i, još gore, na njihove fore. Svi bi na *Fejsbuku* da budu Momo Kapor, a svi na *Tviteru* ili *Vib* ili *Lec*. A džaba im sve. Nadživeće ih akaunti i ništa više.

Geneksova kula ostaje mi za leđima; doviđenja, Beograda. Raširiću sada malo te silne novine, barem da mi se jagodice prstiju zacrne. I to se zapravo više tako kaže nego što se još uvek dešava. Ne pamtim kad sam poslednji put olovnom bojom sa prstiju slučajno išarao lice, a nije da sam prestao da se dotičem po čelu i obrazima, da gladim bradu. Nema više one štamparske boje, a uskoro neće biti ni štampe. Sve ode u bestelesnost, u virtuelnu stvarnost. Gasi se Gutenbergova galaksija, a nemamo još svemirskog broda da pređemo u neku novu.

Pre dvadeset godina štampa je bila takva da ne samo da je crnilo ostajalo na prstima nego je i znoj mrljao tekst pa bi posle ovaj ili onaj pasus bio nečitak. Papir je bio loš i tanak, skoro toaletni, ali su reči s papira ljudima čuvale dušu i normalnost. Da mi je neko dao poslovični dinar svaki put kad bi mi neko rekao da su mu moji ili tekstovi mojih prijatelja i kolega sačuvali mentalno zdravlje, obogatio bih se. Devedeset treće se zapravo ne bih obogatio, pošto su te godine i milijarde bile bezvredne. Kad vreme prođe i decenije se slegnu, godine pamtiš po jednom ili dva detalja. Za taj put u Tuzlu skoro da ne bih bio siguran je li bio devedeset treće ili devedeset četvrte kad ne bih pamtio da je to bilo posle one ludačke inflacije, posle uvođenja Avramovog dinara. A ni inflaciju iz

devedeset treće ne pamtim toliko po hiperastronomskim cenama hleba, mleka i jaja koliko po količini nula koje su se dodavale cenama novina, dnevnika i nedeljnika, svakog dana ili svake sedmice. Bila je, čini mi se, baš rana jesen kad je cena novina bila tolika da sve nule i nisu mogle da stanu na naslovnu stranu nego se niz nastavljao na trećoj. Ipak, bilo je ljudi koji su taj skoro prozirni preskupi papir kupovali pre nego hranu jer im je on, kako su govorili, čuvao dušu i razum. Toga danas ne samo da nema nego skoro da nema ni sećanja da je nekad bilo tako. Ona famozna Kunderina fraza da je borba čoveka protiv moći u stvari borba pamćenja protiv zaborava mnogo je univerzalnija nego što na prvi pogled izgleda. Ne samo da nadilazi dnevnopolitičku sferu, prelivajući se u privatnu, nego funkcioniše i generalno kao komentar odnosa sadašnjosti prema prošlosti.

Danas štampa umesto da ti sačuva normalnost može samo da te izludi. I najgore je što to vredi za sve novine. Jedne dobre iskupile bi sve ostale. Tamo negde pre osam-devet godina, kad je još bilo para i interesa za Srbiju među nekim normalnim humanitarcima, Norvežani su u sklopu programa pomoći nezavisnoj štampi doveli biznis-konsultanta koji je po Skandinaviji radio na restrukturisanju medijskog sektora. Frajer je sproveo istraživanje i naučnom metodom došao da zaključka koji je svakom trezvenom lokalnom posmatraču odranije bio poznat: prosečan kupac novina u Srbiji stariji je od prosečnog stanovnika zemlje, a kad je reč o prosečnoj

dobi njenih žitelja, Srbija je najstarija u Evropi. Bili smo na večeri, Norvežanin i nas desetak novinara i urednika, a on nam je teatralno, pošto je nabrojao razne cifre i podatke iz istraživanja, objavio: „Dame i gospodo, vaša publika umire.“ Pilo se neko dobro vino, a konobari su donosili nove flaše čim bi se nivo tečnosti u starim približio dnu, tako da sam bio dovoljno anesteziran da me ne loži ideja o konfliktu. Mrzelo me je zapravo da formulišem argumente na engleskom. Nekad sam toliko voleo engleski da mi se činila savršeno razumnom ona ideja Brodskog da se na engleskom ne može lagati, a onda je engleski, i to baš u mojoj zemlji, postao esperanto svih muljatora i praznoglavaca. Naravno da su to dva jezika, jezik pesnika i strastvenih polemičara, s jedne, i jezik ovih činovnika s druge strane, ali čim progovoriš s njima tvoj engleski se, kakav god bio, pretvara u njihov. To je kao kad se kartaš, oni prvi igraju i oni određuju šta je adut. Tako da mu nisam rekao da svaka publika umire i da je to narav života, da za razliku od šezdesetih, sedamdesetih i osamdesetih, ni na velike koncerte više ne ide omladina, nego ljudi stariji od četrdeset godina, da su ti koji su naša publika igrom slučaja baš oni koji u Srbiji koliko-toliko još uvek imaju novca i da treba da radimo na tome da tu svoju publiku sačuvamo, a ne da se udvaramo nekoj drugoj koja nas nikad, ali nikad, neće kupovati čak i kad bi nas čitala. Da sam progovorio, moj ugao bi bio potpuno disonantan. Svi ostali su, naime, bili oduševljeni ekspertizom. Na